

Повернення. Опанас Заливаха у спогадах, листах, архівних документах. – Івано-Франківськ: «Фоліант», 2025. – 616 с.: іл.

Рецензенти:

Орина Сокульська, голова ГО «Всеукраїнське товариство політичних в'язнів та репресованих»;

Оксана Сапеляк, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту народознавства Національної академії наук України, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка.

Українська культура сьогодні потребує переосмислення ролі визначних діячів минулого, своєрідного «олюднення» пам'ятників тих, хто був «затаврований» радянською владою. Потрібно віддати шану тим, хто зберігав моральні цінності в ситуації, коли політична еліта України зазвичай зраджувала свій народ. Книга присвячена одному із шістдесятників, непересічному митцеві, лауреату Шевченківської премії та Премії ім. Василя Стуса, Опанасові Заливасі. Дитинство та юність його минули далеко за межами рідної землі, однак він зумів повернутися і віднайти своє духовне коріння. Його життя — приклад глибокої, непоказної і водночас жертвовної любові до свого народу. До запропонованої книги ввійшли статті й виступи художника, його листи, спогади про нього та архівні документи КДБ. Це дозволить ознайомитися зі сторінками життя і творчості Опанаса Заливахи, пізнати його людяність, чесність, уміння прощати й ніколи не нарікати. Частина матеріалів публікується вперше.

Видання здійснене за сприяння Тетяни та Романа Родзоняків

Упорядкування, примітки, ілюстрації:

Галина Литвин, Олександра Мечева

ISBN 978-617-8320-20-1

Дмитро Стус

письменник, літературознавець, редактор,
генеральний директор
Національного музею Тараса Шевченка

Заливаха: перший ілюстратор видань Василя Стуса

Ми познайомилися з Панасом Заливахою у 1989-му. Побіжно і якось зовсім випадково. Здається, у тьоті Льолі Світличної. Чомусь лише Зеновію Красівському та Панасові важкохворий Іван Олексійович Світличний дозволяв голити та стригти себе. Панас готувався стригти дядька Івана, а я мусив щось передати тьоті Льолі.

Леоніда Павлівна відповідально ставилася до стрижки чоловіка, бо зробити це було зовсім непросто, але після певних вагань познайомила нас. Панас запросив завітати до нього, якщо буду у Франківську, і я побіг далі. Проте цей сивий чоловік, з теплими і широко відкритими очима запам'ятався.

Передусім, певне, лагідною впевненістю в рухах, відкритістю й цілковитою відсутністю дидактики. Він не повчав, не вимагав надмірної уваги до себе (як переважна більшість політв'язнів, які в цей час, на решті, вийшли з пермських таборів, психушок чи тюрем), а просто був відкритим до співрозмовника, який здавався йому цікавим.

Це вабило.

І коли в середині лютого 1990-го я переступив поріг його дому у Франківську, ми зустрілися як давні й добрі приятелі.

Передусім Панас розпитував про перепоховання Василя Стуса, і я розповів йому, що це чудо, бо дуже вдало склались обставини. Новостворена кіностудія «Галфільм» вирішила зняти документальний фільм про Стуса. Режисер Станіслав Чернілевський і директор Володимир Шовкошитний, які почали роботу над фільмом, знали про нього вкрай мало, а тому прийшли до мене за інформацією. Я ж запропонував їм узяти участь у перепохованні й зафільмувати його.

Володя та Славко допомогли мені розплутати безліч бюрократичних вузлів, а я, натомість, був відкритий до них з інформацією, контактами та знайомствами. Так з'явився один із кращих українських документальних фільмів, у центрі якого була хроніка перепоховання Олексі Тихого, Юрія Литвина та Василя Стуса.

«Так часто буває чомусь у світі: доля довіряє найважливіші речі людям, на перший погляд, випадковим, але саме вони стають апостолами», — сказав тоді Панас...

Він був одним із небагатьох, хто розумів, чому втрата часу в боротьбі за повернення «Птахи душі»⁸ може виявитися непоправною: «Ми чомусь зовсім не вміємо цінувати ні своїх людей, ні своїх шедеврів, — казав він. — Скільки людей загублено, скільки зусиль змарновано. Не вміємо цінувати себе, а хочемо, щоб нас цінували інші...»

«Я ще в 1970-му, після звільнення, казав Василеві: «Не рвися до табору, там немає можливості реалізуватися...» Він не слухав мене», — ніби між іншим згадував Панас.

Дивовижно, але попри велику різницю у віці я під час чи не кожного приїзду до Франківська обирав спілкування з ним, а не зі своїми однолітками. Так було і в 1990-му, коли ми проговорили-прогуляли до вечора.

У Франківську початку 1990-х ще можна було ходити по кафе та їдальнях, простір яких було сформовано баченням Заливахи (уже до середини 1990-х оригінальні оформлення витіснив нестильний євроремонт). Традиція, як її бачив та уявляв художник, дивилася на нас зі стін та стелі різноманітних просторів, у яких ми пили свої 50 і вирушали далі. І кожен наступний заклад (а ми були в трьох чи чотирьох) давав привід до нового повороту розмови, яку перервав лише мус повертатися на Кошового, де мешкав тоді Панас і де знаходилась його майстерня.

Як і Василь Стус, Панас Заливаха відчував відповідальність людини за іскру таланту, закладену Богом: «Митець мусить, зобов'язаний реалізуватися в культурі мовою свого народу, кодом, символом, способом сприйняття та інтерпретації світу». Подібні думки властиві й Василеві Стусу, який любив говорити, що нікого не цікавлять обставини твоєї творчості, важливо лише те, що ти зробив.

Для обох творчість була чимось сакральним і відповідальним, а які-будь постмодерні ігри сприймалися без захвату. І хоча в 1990-х я перебував у полоні постмодерних інтелектуальних ігор, проте тверда й виважена позиція Панаса Заливахи викликала незмінну повагу й примушувала дослухатися до його аргументів у наших суперечках.

Сьогодні я вже розумію, що для Панаса, як і для Василя Стуса, мистецтво було не штукаю, а способом пізнання світу, способом досягнути себе у світі. Себе-людину, себе-митця, себе-частину народу.

Не дивно, що графіка й роботи Панаса так вдало лягали в якості ілюстрацій до творів Василя Стуса. Саме тоді, у 1990-му, я попросив Панаса Заливаха оформити «Вікна в позапростір» Василя Стуса, що вийшла друком 1992-го у видавництві «Веселка». Трохи згодом Панас подарував мені самвидавчу книжку Василя Стуса зі своїми ілюстраціями, видану в кількості кількох примірників до одного з перших літературних вечорів Стуса в Івано-Франківську.

Минуло вже більше 40-а років. Але взявши до рук ті давні видання, я раптом усвідомив, що Панас Заливаха є чи не найцікавішим ілюстратором спадщини Стуса: він, може, як жоден інший художник, точно передав пошуки людини, яка намагається досягнути себе, перебуваючи сам на сам із Богом.

Київ, 2022 р.

Микола-Зеновій Симчич

письменник, журналіст, член НСПУ, НСЖУ,

кандидат фізико-математичних наук,

учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС

Сполучники Опанаса Заливахи

26 листопада 2015 р. у виставковому залі Івано-Франківської обласної організації національної спілки художників України відбулась урочиста академія на честь 90-літнього ювілею славної пам'яті художника й мислителя Опанаса Заливахи.

Сакральність мистецької тріади

«Основа справжнього мистецького твору великого лету полягає в сакральності, колись-бо так було, навіть мистець молився і постився перед початком творчого акту». Ці слова Опанаса Заливахи з листа (26.02.1968 р.) до Алли Горської відкривають головну суть творчості великого Майстра: сполучати Небо і Землю, споріднювати людські душі молитовною силою дарованого Богом таланту, розвінчувати й поборювати молох кровожерного «привида» неволі й страждань, навчати українців «дивитись на світ українськими очима», а українських митців виховувати в сакральному самоусвідомленні: «Митець є міфотворець, що проявляє себе в образній тріаді: особистість, національність, вселюдськість».

Навіть голова Івано-Франківської обласної організації національної спілки художників України, ведучий урочистості Микола Якимечко, не зміг з певністю відповісти на моє запитання: «Чи був Опанас Заливаха членом НСХУ й чи були прижиттєві персональні виставки робіт цього всесвітньо визнаного Майстра у виставковому залі НСХУ?» За словами М. Якимечка, можливо, що був, адже в 90-их роках минулого століття О. Заливасі присвоїли звання заслуженого художника України. Окремі роботи О. Заливахи виставлялись у цьому найпрестижнішому в області виставковому залі, а от про персональну виставку не доводилось чути.